

МЕТОДОЛОГІЯ. НАУКОВА ІСТОРІОГРАФІЯ

УДК 821.161.2–343.09; 82.09(477)

Лілія Демидюк

ПРОБЛЕМА АВТОРСЬКОГО МІФУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Розглядаються концепції авторського міфу в українському літературознавстві. Здійснюється аналіз ряду статей та монографій із цієї проблематики. Акцентовується увага на продуктивних здобутках дослідників і виявляються перспективи для подальших досліджень.

Ключові слова: міфотворчість, авторський міф, художній текст, міфопоетика, міф у літературі.

Інтерпретація художніх текстів із позицій міфологічної критики актуальна в українському літературознавстві як реалізація адекватного зі світовими тенденціями науки розвитку. Популярність міфу як об'єкта дослідження в культурології, соціології, психології, лінгвістиці, літературознавстві ХХ ст. спричинила велику кількість теоретичних побудов і розгалужених дефініцій, які перегукуються хіба в тому, що визнають міф загальнокультурним самобутнім явищем. Очевидна потреба міждисциплінарних досліджень і вдалого поєднання різних наукових розробок для всебічного розгляду міфу як проблеми, що потребує чіткого окреслення й розв'язання.

У межах літературознавства міф розглядається насамперед як оповідь, текст. Конкретизуючі характеристики та перелік визначальних особливостей залежать від підходу, обраного дослідником. З огляду на неможливість зведення до одноплщинності питання про міф і міфотворчість наука про літературу залучає до дослідження деякі із методів культурології, антропології, лінгвістики й інших гуманітарних дисциплін.

Традиційно в художніх текстах дослідники відстежують міфологічні алюзії, трансформацію міфологічних образів, використання міфологічних сюжетів. Вдале поєднання таких елементів міфу з авторською концепцією побудови художнього простору дозволяє говорити про міфопоетику у творчості того чи іншого письменника. Проте авторський міф, втілений у літературі, не є і не може бути термінологічним синонімом до міфопоетики, бо ж передбачає не просто використання деяких елементів міфу, а витворення з цих елементів нового міфу. Очевидно, що поняття міфу та поняття авторського міфу як його різновиду для найкращого висвітлення не може розглядатися лише в межах літературознавства. Варто пам'ятати, що „міф як первинний (і в логічному, і в історичному плані) спосіб концептування й побудови

„картини світу”, тобто як міфосвідомість, маючи змістові відмінності від древніх міфологій, активно функціонує в сучасності” [10, с. 126]. Доречно говорити про міфотворчість у діахронному плані й розуміти її як реалізацію міфосвідомості.

Теоретичні розробки в питанні міфотворчості є в працях таких відомих вчених, як З. Фрейд, К.Г. Юнг, Н. Фрай, К. Леві-Строс, О. Лосев, О. Потебня та ін. Різні підходи цих дослідників до проблеми міфотворчості об’єднані вихідною позицією: міф – явище трансчасове, незмінне за суттю, породжене баченням світу як впорядкованої цілості.

В українському літературознавстві дослідження міфотворчості здійснюється на прикладному рівні: як спосіб інтерпретації текстів того чи іншого письменника. Це, так би мовити, апробація концепцій західних вчених на українському літературному ґрунті.

Книга Григорія Грабовича „Поет як міфотворець: Семантика символів у творчості Тараса Шевченка”, попри неоднозначні відгуки та рецензії на неї, може вважатися найбільш науково виваженою за змістом і стрункою за побудовою серед усіх інших розвідок із цієї тематики. Обравши як основний структурний метод дослідження, автор чітко окреслює предмет дослідження – лише україномовна поезія Шевченка, і розглядає її як систему символів, яку в цілісному і замкненому вигляді отожднює з міфом: „З’ясовуючи за допомогою аналізу символів, їх порівняння й накладання різноманітні глибинні структури поезії (які вважатимемо варіантами), спробуємо розшифрувати зміст цілого, власне міф” [3, с. 33]. Як теоретичне обґрунтування міфотворчості використовує концепцію „бриколажу” К. Леві-Строса, накладаючи її на поезію Шевченка: „історична подія чи ланцюг подій відіграє другорядну роль і легко підлягає чи пристосовується до вищої категорії правди, а саме – до так званого „трансцендентного відчуття минулого”, чи точніше – до структур Шевченкового українського міфу. Шевченко вносить до нього відомі деталі чи моменти із широкої, чи попросту відкритої гами джерел, – академічних історій, (...) з літературних і етнографічних джерел, (...) з фольклору, народних пісень (...). Усе це не що інше, як інтелектуальний „бриколаж”, за терміном Леві-Строса, характерний для процесу міфотворчості” [3, с. 49]. Важливо, що розгортаючи концепцію міфотворення Шевченка, автор не вважає її остаточною та єдино правильною: „Я ніяк не тверджу, що Шевченкова поезія визначається вийнятковим міфологічним мисленням. Цілком ясно, що вона звучить і на інших семантичних рівнях. Я тільки наполягаю на тому, що міф становить фундаментальний код Шевченкової поезії” [3, с. 13]. Обґрунтовуючи міфологічність поезії Шевченка, дослідник укладає тексти як систему, великого значення надаючи, за традицією структуралізму, бінарним опозиціям, які дозволяють утримувати цю систему в рівновазі. Інтерпретуючи конкретні вірші Шевченка, автор прагне розкрити їхній цілісний сенс: „Шевченкові поетичні тексти – це міф „у фрагментах”, тож і завдання критика – „зібрати” їх в одне

ціле” [3, с. 64]. Взв'явши до уваги Грабовичеве визначення міфу як багатолінійної оповіді, можна сказати, що дослідник у своїй інтерпретації розробив лише якусь одну лінію цієї оповіді. На мою думку, витлумачення текстів не було основним завданням книги „Поет як міфотворець”, важливим для автора було виявлення й обґрунтування міфологічної структури поезій Шевченка. Якщо змістове наповнення міфу може розвиватись у різних значенневих напрямках, то його структура наближається до однозначності й щодо неї можна робити несуперечливі висновки.

Варто зазначити, що Г. Грабович щодо сукупності поетичних текстів Шевченка вживає терміни „індивідуальний міф”, „індивідуальна міфотворчість”, а також говорить про міфологічний код поезій і міфопоетику Шевченка, не витлумачуючи різниці в значенні цих термінів, а вживає їх як синоніми. Це створює небажану неоднозначність наукового тексту, що дозволяє читачеві на свій лад перебудовувати авторову концепцію міфу. Мабуть, саме цим зумовлені несхвальні відгуки на цю працю американського дослідника. Термінологічна неузгодженість у межах однієї наукової розвідки помножується на складність дефініювання міфу в різних галузях гуманітарної науки й спричиняє гострі дискусії, побудовані на непорозумінні.

Цікаво, що непослідовність критичної термінології закидає Грабович Богданові Рубчаку у відповідь на його статтю про міфотворчість Патриції Килини [2, с. 74]. Але сам у праці „Поет як міфотворець” не розмежує поняття індивідуального міфу та міфопоетики, тому в п'ятому розділі за назвою „Висновок: міфопоетика Шевченка” подає в конденсованому вигляді свою концепцію індивідуального міфу, виокремлюючи його основні характеристики. На думку дослідника, індивідуальний міф є „герметичною символічною системою, що відбиває глибинні особистісні й „універсальні” істини” [3, с. 170]. Наявність універсальних істин дозволяє говорити про міф, вираженість особистісних істин – про його індивідуальний різновид. Ідучи за концепцією К. Леві-Строса, Грабович вважає інтелектуальний бриколаж способом міфологічного відображення й ознакою Шевченкового мислення [див. 3, с. 170]. Міф як динамічна система, заснована на бінарних опозиціях, які постійно прагнуть до mediaції і в такий спосіб здійснюється перехід на вищий рівень, виглядає у концепції Грабовича як замкнена структура з колообігом повторюваних елементів, які дослідник виявляє насамперед на змістовому рівні, розглядаючи постаті, події, рефлексії як символічні, тобто такі, які містять частину „особистісних й універсальних істин” і в своїй комбінації здатні відкривати цілісність тих істин. Важливою ознакою міфотворчості є ненавмисність і неусвідомленість, яку Грабович формулює так: „міф так глибоко засвоюється, а власний досвід так щільно з ним переплітається, що в результаті поета вже не можна відділити від створеного ним міфу” [3, с. 170]. Отже,

витворення міфу таке ж природне, як і процес життя, тут мимоволі пригадується думка О. Лосева про те, що міф – це особистісне буття.

Характеристики Шевченкового міфу, розгорнені Грабовичем, знайшли цікаве відображення в науковому дискурсі, тому, вважаю, в цій статті не варто їх детально розглядати. Важливі ті тези, які стосуються індивідуальної міфотворчості загалом і можуть слугувати поштовхом для подальших досліджень у цьому напрямку. Це, зокрема, структурний підхід до розв'язання обговорюваної проблеми й визначення взаємозалежності символу і міфу.

Тлумачення міфу через його складові елементи – символи – здійснює Б. Рубчак у статті „Міти чужинки”. Автор недвозначно твердить, що „Патриція Килина – мітотворча поетеса” [14, с. 10], хоча науково не обґрунтовує цього твердження, на що доречно звертає увагу Г. Грабович [2, с. 74]. Згадана стаття – літературно-критична, її автор індивідуально-творчо підходить до розгляду поезій Патриції Килини, зазначаючи, що „цю статтю написав один поет про іншого поета” [13, с. 44], тому не варто оцінювати її з погляду довершеності наукової методології. Б. Рубчак інтуїтивно-пошуково заторкує цікаве коло тем, актуальних для розробки проблеми індивідуальної міфотворчості. Критик розмежує використання в поетичних творах міфологічних сюжетів, мотивів, образів, тобто міфопоетику й витворення нового авторського міфу: „Патриція Килина часто-густо звертається до віками освячених мітичних та давньоісторичних явищ, які в культурах різних країн діють як постійні символи показники певних абстрактних, а то й метафізичних понять” [14, с. 10], але в деяких випадках „замість послуговуватися традиційним мітичним матеріалом, поетеса творить цілком власні нові міти, в яких шкаралущі відомих символів-показників виповняються новим змістом” [14, с. 11]. Рубчак виділяє „відкриті” міти (тобто ті поетичні тексти, які використовують міфологічні елементи) і „закриті” міти (індивідуальні міти, основною ознакою яких є герметичність). Авторська термінологія Б. Рубчака в деяких випадках може сприйматись як образна й метафорична, а тому потребує перекладу на мову літературознавства. Автор ніде не згадує про міфопоетику, але розподіл поетичних текстів на „відкриті” і „закриті” міфи свідчить про усвідомлену відмінність поезій із міфологічними елементами та поезій, що наближаються до індивідуального міфу. Ті й інші тексти критик вважає засвідченням міфотворчості Патриції Килини і в його статті це гармонійно поєднується з відсутністю визначення міфу. На останній факт звертає увагу Г. Грабович у статті „Від мітів до критики”, і доходить висновку, що „науково беручи, не може існувати чисто особистий міт”. Натомість вважає доречним говорити про мітопоезію, яка за своєю суттю є реінтерпретацією мітів [2, с. 77]. Вийти за межі правила „позасобовості мітів” дозволяє лише Вільяму Блейку і Джайсу [2, с. 78]. З плином років Грабович перегляне свою позицію і долучить до цього списку ще Шевченка. У статті-відповіді Грабовичу Б. Рубчак заторкує дуже важливу для літературознавства і

для гуманітарних наук тому, а саме – неможливість дефініції міфу: „Адже навіть спеціалісти від цих справ признаються, що задовільної дефініції міту вони не можуть подати” [14, с. 47]. Цю думку можна підтвердити словами сучасного російського науковця Ю.С. Осаченко: „в самій філософії міфу чи теоретичній міфології поняття „міф” є швидше полемічним, ніж аналітичним терміном” [10, с. 127]. Все ж якимось чином Б. Рубчак відрізняє ті поетичні тексти, які можна назвати міфом від тих, які так назвати не можна: „я не вважаю кожний твір за новий міт, (...) я не вважаю всіх творів Килини за приклади мітотворення” [13, с. 50]. Для критика характерно вважати міфом окремих твір, якщо в ньому є міфологічні елементи на змістовому та формальному рівнях (зокрема, у способі висловлювання). У „Мітах чужинки” автор виділяє центральні символи в поезіях Патриції Килини, аналізуючи їх, розвиває свою інтерпретацію, а також і принагідну класифікацію: „природні міти”, „архетипальні міти”, „міти щоденності”. Неодноразово згадує, що „поетеса творить міти”, „пише свої міти” [14, с. 25, 59] і в такий спосіб ототожнює міф і поезію. Можна зустріти такі авторські терміни, як „суцільний образ-міт”, „поезія-міт”, „вірш-міт” [14, с. 39, 45, 22]. Звісно, без наукового обґрунтування такі терміни свідчать лише про оригінальність погляду одного поета на творчість іншого поета. Цікаво, що для Б. Рубчак мітом може бути окремих поетичний текст, таким чином Патриція Килина – „поетеса сучасних мітів про людину” [14, с. 60], тоді як для Г. Грабовича та інших дослідників (Забужко, Мейзерська, Плющ) – це сукупність текстів. Важливі взаємоперегуки між цими текстами. З такого погляду митець творить тільки один міф.

Важливо, що заторкнув тему міфотворчості Б. Рубчак у 60-х роках ХХ ст. чи не найпершим з українських критиків і дослідників.

У монографії „Проблеми індивідуальної міфології: Міфотворчість Шевченка” Т. Мейзерська намагається розглянути зазначені в заголовку проблеми з позицій феноменології та екзистенціалізму, залучає також деякі положення зі сфери семіотики, психоаналізу. Здійснює спробу обґрунтувати твердження про символічну природу художнього твору, яка уможливило його трансісторичний рух, при цьому зосереджується на концепції тексту Р. Барта й майже не звертається до теорії символу. Стверджує, що „визначення певних закономірностей індивідуальної творчості, (...) складає основу нашої роботи” [8, с. 10]. Проблему індивідуальної міфології потрактує як підхід до творчості того чи іншого митця: „В площині теоретичних експлікацій проблем індивідуальної міфології творчість кожного конкретного художника в цілому постає не як певна схематична абстракція, але як явище живе, функціональне, визначаюче певні структури індивідуального художнього мислення як закономірні” [8, с. 15]. Отож, на думку дослідниці, індивідуальна міфологія входить у сферу індивідуальної творчості і є виявом її законів. Твердячи про „міфогенність художньої думки” [8, с. 17], авторка заторкує цікаві концепції М.С. Григор’єва про раціональні та

іраціональні форми слова, С.С. Абрамова про типологію неявних форм людської суб'єктивності, Гуссерля, Платона, Канта, Голосовкера про художню ідею, Юнга про архетипи, і в такий спосіб створює узагальнену теорію „Буття художньої ідеї та проблем індивідуальної міфології”, прикладне втілення якої пропонує в розділі „Структура індивідуальної міфології Т.Г.Шевченка”.

Цікавою з наукового погляду є спроба визначення Т. Мейзерською „співвідношення метафори і символу в міфомисленні” [8, с. 33]. На її думку, авторська чи індивідуальна міфологія – це сукупність прихованих символічних смислів, які закладені у внутрішній структурі особистості [див.8, с. 34]. Проте, знову ж таки, розгляд символічної природи міфу дослідниця ледь заторує, розглядаючи концепцію О. Лосева, натомість зосереджує свою увагу на взаємопов'язаності мови, метафори, міфу: „міф в кінченому рахунку постає як система метафор” [8, с. 46]. Узагальнює теоретичний розгляд проблеми індивідуальної міфології вченням Гете про прото-феномен, доходючи до такого висновку: „Прото-феномен – міф-символ, і в той же час – парадигма символів” [8, с. 48]. Конкретного визначення міфу і, зокрема, індивідуального міфу дослідниця не подає, обмежується лише таким зауваженням: „жодного, навіть робочого визначення поняття міфа ми не даємо. По-перше, його не існує, по-друге, це очевидно, не потрібно. Дослідник індивідуальної міфології повинен оперувати різними площинами прояву цього складного поняття” [8, с. 32]. На жаль, авторка не уточнює, про які саме площини йдеться.

Щодо поезії Шевченка як міфотворчості з тексту Т. Мейзерської можна виокремити такі тези:

- 1) „Центральне ядро міфологічного нарративу Шевченка – в суб'єктивному творенні мови” [8, с. 61];
- 2) „міф Шевченка функціонує в системі глобального метафоротворення” [8, с. 61];
- 3) „В сугестивному несвідомому словотворенні Кобзаря експлікується одна з основних міфологічних структур, що передбачає принципову тотожність оповідача і його оповіді” [8, с. 78].

Ознаки „поетики міфологізму у творчості Шевченка” дослідниця виділяє такі:

- 1) посилена метафоризація;
- 2) стійка система міфологічних інверсій;
- 3) міф є формою вислову [8, с. 106-107].

У монографії, присвяченій розгляду індивідуальної міфотворчості, зокрема в Шевченка, авторка стверджує: „Шевченко не творить міфу; він знаходиться в середині його, і міф діє через нього, через стихію його індивідуального поетичного натхнення, що підсвідомо виливається у Слові” [8, с. 98]. Інтерпретуючи поезію Шевченка, авторка віднаходить у ній „міфологему нудіння світом” [8, с. 74], „парадигму Бога” [8, с. 85], намагається проаналізувати деякі етноміфологеми [8, с. 119], але ніде не вказує, якими можуть бути

розрізнявальні ознаки поетичного тексту й міфу. Таким чином, твердження про міфотворчість Шевченка, як і епізодичні самозаперечення цієї думки, видаються недостатньо обґрунтованими. Критично оглядаючи дослідження Г. Грабовича „Поет як міфотворець”, Т. Мейзерська зазначає: „Схема Г. Грабовича уже задана; її треба „впровадити” у текст. В цьому й полягає різниця нашого дослідження і дослідження Г. Грабовича. Ми йдемо лише від текстів Шевченка, особливостей його екзистенціальних можливостей словотворчості” [8, с. 109]. Намір добрий, але зреалізований не повною мірою, оскільки концепція феноменологічно-екзистенційного підходу до індивідуальної творчості у дослідниці хоч і цікава, але недостатньо струнка, а тому може спричинити такі різнопланові висновки: „міфотворчість Шевченка цілком замкнута на його словотворчості, на його невмінні виділитись з глибинних архетипів”, „Природа геніальності Шевченка – в трагічному зіткненні поета зі своїм словом, зі своєю думою” [8, с. 124], „Шевченко живе міфом, прагнучи постійно зруйнувати його” [8, с. 125], „Шевченко творить ілюзію, яка знаходиться, образно висловлюючись, по той бік провала” [8, с. 126]...

Загалом, Т. Мейзерська у своїй монографії порушила низку цікавих та актуальних питань, зокрема, взаємозв'язки символу, метафори і міфу, закономірності індивідуальної творчості, в межах яких перебувають закони міфотворчості, які потребують подальших досліджень.

Оригінальний підхід до питання міфотворчості можна спостерегти в серії статей Л. Плюща, зібраних у книзі „Екзод Тараса Шевченка: Навколо „Москалевої криниці”. Автор ставить собі за завдання „описати сукупність рис, характерних для поезії Шевченка” [11, с. 25] і фактично застосовує оригінальний герменевтичний метод, який, проте, теоретично не обґрунтовує, і навіть не задекларує в своєму тексті, це стає очевидним після прочитання всієї книги. Вважає, що цілісність словесної творчості Шевченка може бути досліджена через аналіз окремих символів, образів, сюжетів, мотивів, структур тощо [11, с. 27]. Цю цілісність дослідник охарактеризовує як Шевченків „новий поетичний світ, власний міт, що кореспондує з національним мітом” [11, с. 32]. У своєму трактуванні міфотворчості Л. Плющ наближається до концепції бриколажу у К. Леві-Строса. На думку українського еміграційного дослідника, автор відтворює міф з елементів архетипу, які в певній комбінації були укладені первісними міфотворцями: „його власний геній міг відтворити первісний сюжет, проробивши однотипну з поетами-міфотворцями минулого творчу роботу з цими елементами” [11, с. 101]. Л. Плющ не стверджує, що Шевченко творить цілком новий міф, натомість наголошує на схожому з міфотворцями способі творення і переконливо зазначає, що „збіг міту й поетичного твору принципово може бути лише частковим” [11, с. 153]. Через мову поет долучається до національного міфу: „мова це

закодований міт народу, (...). Поет у своєму творі розкодує й перекодує праміт в особисті світовідчуття й світогляд – і світ його твору є цим розкритим прамітом” [11, с. 272]. Тобто про авторський міф, з погляду Л. Плюща, можна говорити лише в аспекті використання поетом міфологічних структур, закладених у мові, але цілісна будівля його творчості належить до сфери літератури, а не міфу. Отож міф це лише один з іманентних елементів літературного твору, один зі способів вияву мови. Аналізуючи „Москалеву криницю” Шевченка в її варіантах та в різних контекстах дослідник доходить до такого висновку: „Москалеву криницю” можна звести до 1) суто автобіографічної рефлексії; 2) впливів; 3) особистої й колективної позасвідомості; 4) міту; 5) соціально-революційних міркувань; 6) українського слов’янофільства; 7) мистецьких пошуків нових форм тощо. І все це частково буде слухне, і досліди в кожному з цих напрямів потрібні, якщо вони не заважають бачити головного: поет створює цілісний новий світ, підпорядкований власним законам” [11, с. 354].

Універсальність Шевченкових текстів відзначає й О. Забужко: „у „Кобзарі” маємо до діла з чимось „більшим, ніж поет” за самою своєю природою” [4, с. 11]. На думку дослідниці, словесна творчість Шевченка виходить за межі літератури й реалізується, крім художньої, у філософській, релігійній, ідеологічній сферах, які у своїй цілісності і злитості закладені в міфі: „Є тільки один вид духовної діяльності, повністю відповідний вимогам подібного синкретизму, – міф” [4, с. 14]. О. Забужко впроваджує термін „національно-консолідуєчий авторський міф”, який від інших „внутрішньолітературних” міфів відрізняється символічною зрошеністю мікро- і макросвітів, тобто єдністю життя і творчості письменника. Авторка не вважає, що будь-який літературний твір можна назвати авторським міфом, лише творчість окремих видатних постатей може переростати межі літератури і переходити у міф. З погляду дослідниці, література є поняттям вужчим, ніж міф, тому авторський міф характеризується єдністю тексту і біографії письменника. Таку ж ознаку міфу, злитість автора зі своїм текстом, виокремлював Г. Грабович. Отож література, як сукупність художніх текстів того чи іншого автора, може бути лише однією з площин вияву індивідуального міфу. З огляду на те, що міф, за О. Забужко, виходить за межі літератури, її дослідження не можна назвати суто літературознавчим, вона прагне узагальнено й по-філософськи, з переважанням есеїстичного підходу над науковим, витлумачити суть авторського міфу, стати творцями якого випадає на долю небагатьох: окрім Шевченка, у цей список потрапляють Данте, Сервантес, Гете, Ібсен, Стріндберг і Джойс. У своїх міркуваннях авторка наближається до концепції О.Лосева міфу як чуда: „поетична трансформація власного життя в художньо-цілісний національний міф чи не найповніше відповідає справді-таки вічній, бо сутнісній, сенсожиттєвій людській потребі в абсолютній повноті особистісної

самореалізації. (...). Авторський міф під цим оглядом становить, сказати б, архетипальний взірць чуда” [4, с. 32-33].

Намагаючись розглянути „Шевченків міф України” цілісно, дослідниця, все ж, зосереджує основну увагу на текстах поета, оскільки вони, на її думку, є третім шаром авторського міфу, що містить елементи двох попередніх шарів, важкодоступних для спостереження в „чистому вигляді”. Першим шаром авторка називає „ідею спільноти як колективної особистості” [4, с. 33], другим – авторове життя, підпорядковане ідеї спільноти [4, с. 33]. Третій шар – художній твір, в якому втілюються два попередні шари, „за своєю словесною вираженістю рівновеликий багатоплановості збагнутої й біографічно прожитої автором ідеї, тобто цей третій, єдино приступний нашому наочному сприйняттю, шар авторського міфа органічно синтезує в собі два попередні, а відтак і аналізуватися повинен у нерозривній із ними єдності” [4, с. 34]. Цікаво, що розглядаючи міф як цілісність життя і творчості поета, національних констант свідомості, дослідниця вважає, що логіку авторського міфу можна збагнути зосередившись на мікрорівні, розглядаючи за допомогою герменевтичного методу „невеликий за обсягом вірш”, бажано художньо „замкнений”: „подібно до того як океан зберігає свій хімічний склад у кожній краплі води, міф, якщо розуміти його за О. Лосевим, як найвищу, трансцендуючу за межі повсякденності субстанційну об’яву особистісного первня, також мусить зберігати власну тожсамість у кожній своїй „клітині” [4, с. 83]. Водночас окремий текст варто розглядати у взаємозв’язках з іншими текстами, щоб відчутти цілісність міфу. Така умова важлива ще й тому, що „повторюваність, циклічність, „кругообіг образів” неодмінно має в міфі свою внутрішню логіку” [4, с. 88]. Оскільки міф сконструйований із знакових елементів культури [4, с. 98], то повторюваність образів і варіативність форм втілення є його важливими ознаками.

О. Забужко описує авторський міф, інтерпретує його, залучаючи в теоретичну базу результати досліджень широкого кола науковців, але все ж таки, не дає чіткого визначення авторського міфу. Термін, який запроваджує – „національно-консолідуєчий авторський міф” – можна сприймати як назву різновиду авторського міфу, який у свою чергу є видовим відгалуженням міфу. Дослідниця використовує дефініцію міфу Д. де Ружмона як символічної історії. На базі цього визначення вибудовує концепцію національно-консолідуєчого авторського міфу, вживаючи як синонім термін „авторський міф”. Вочевидь, на думку Забужко, авторський міф може існувати тільки як національно-консолідуєчий, а тому його носій чи трансформатор бере на себе роль не лише літератора, а й національного вождя.

Монографія О. Забужко цікава з погляду викладених у ній оригінальних думок, які варто було б глибше розвинути й детальніше обґрунтувати, все ж, вона залишається в межах спроби філософського аналізу і до літературознавства дотична лише частково.

Критичному розгляду книг Г. Грабовича „Поет як міфотворець” та О. Забужко „Шевченків міф України” присвячена монографія П. Іванишина „Вулгарний „неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка”. Автор закидає Грабовичу та Забужко „фактичну відсутність у досліджуваних роботах експлікації фундаментальної для даного дискурсу корелятивної пари література/міф” [6, с. 9]. Обурюється П. Іванишин із приводу „ототоження „неоміфологістами” понять „міф” та „художня література” [6, с. 34], бо ж дотримується традиційного розуміння міфології як первісного світогляду [див. 6, с. 38-39]. Його зауваги щодо недостатньої чіткості термінології та виробленості методологічних підходів у працях вищезгаданих дослідників – справедливі, але нищівна з елементами іронії критика і звинувачення в посяганні на національний ідеал – недоречні. Зрештою, приписує цим двом авторам витворення політичного міфу та застосування постмодерністського методу надінтерпретації. З усієї книги стає очевидним, що авторського міфу в літературі не може бути, але політичний міф у літературознавстві існує.

У додатку до монографії П. Іванишин розглядає працю Л. Плюща „Екзод Тараса Шевченка...”, застосовуючи при цьому „інструментарій національно-екзистенціальної методології, розробленої в художній формі самим Т. Шевченком” [7, с. 139]. Хвалить Л. Плюща за розрізнення міфу й літератури, але все ж приписує йому „антинаукові, контрверсійні, (...) твердження, зумовлені не „глибиною Шевченкових текстів”, а логікою ліберальної (...) політичної доктрини” [7, с. 152].

Очевидно, з погляду П. Іванишина, літературознавець, як і письменник, обов’язково мусить бути заангажований якоюсь політичною доктриною, яка й визначатиме вартісність та актуальність результатів їхньої творчої праці. Приділяючи велику увагу у своїй монографії питанням націоналізму, автор трактує літературу насамперед як засіб вираження національної ідеї та один зі способів формування політичної візії.

Що ж до міфу, то він, судячи з тексту роботи, може існувати у двох формах: як первісний світогляд архаїчного суспільства і як форма політики, призначена для фальшування дійсності в інтересах тієї чи іншої ідеології [6, с. 50].

У тому, що монографія написана в інтересах націоналістичної ідеології, докорити авторові не можна, але можна побажати розглядати літературу окремо від політики, а політику окремо від художньої літератури на користь і літературознавству, і політології.

Співвідношення міфу й літератури заторкує в монографії „Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.” С. Андрусів. Про твори Джойса, Кафки, Лоуренса, Еліота та ін. дослідниця пише: „За структурою такі твори нагадують міфи: циклічна організація часу і простору, де все взаємопов’язане з усім і відображене у всьому...” [1, с. 25]. Зрештою, й саму літературу

авторка називає своєрідним космогонічним міфом [1, с. 43]. Розглядаючи прозові та поетичні твори українських письменників 30-х рр. ХХ ст., дослідниця відшукує в них міфологічні елементи: сюжети, мотиви, структури, символи, які потрактовує як незмінну космологічну, тобто міфотвірну суть тих чи інших текстів [див. напр.1, с. 156]. Авторка вважає, що міф є вихідним матеріалом мистецтва „і кожен поет є творцем індивідуальної міфології у своєму намаганні перетворити в ціле частину світу, що відкривається йому, кожен своєю творчістю підтримує космічну рівновагу свого власного Я і своєї національної культури” [1, с. 273]. У своїх міркуваннях С. Андрусів опирається на концепції Н. Фрая, М. Еліаде, К.Г. Юнга, Ю. Лотмана. Міф розглядає як явище, що лежить в основі культури, наснажує її, і постійно в ній трансформується. Авторка не дає власного визначення міфу і не ставить собі цього за мету, її завдання – виявити вкраплення міфологічних елементів у літературних творах. Дослідниця не використовує терміна „авторський міф”, розуміючи роль митця насамперед у перекомбінуванні вже існуючої міфології. Стає очевидним, що зближення міфу й літератури, їх взаємонакладання можливе лише тоді, коли говоримо про спосіб творення: „Українська літературна традиція завжди активно зверталася до міфу і міфотвірного механізму породження тексту в компонуванні своїх текстів, так само, як і український фольклор. Правда, це переважно був уже перетворений (деколи й спотворений) міф” [1, с. 292]. Отож міф присутній у літературі та фольклорі як результат застосування міфогенного текстотвірного механізму. Авторка розуміє міфологічну свідомість як трансчасове явище: „Антонич витворив у своїх віршах великий міф про себе і свою землю. Міфологізована свідомість творця цього тексту, як і архаїчна міфологічна, відзначається циклічним ставленням до часу” [1, с. 292]. На думку С. Андрусів, письменник у своїх текстах витворює чи відтворює лише один тематично забарвлений міф: „якщо в основі світобудови поезії Антонича лежить міф вічного повернення, тривання і зросту, ізо- і гомеоморфізму, у Кравціва – пізній есхатологічний міф, то в Гординського – міф мандрів, дороги” [1, с. 305]. Проте дослідниця вносить у свою працю таку важливу заувагу: „твердження про те, що поезія, поетичний світ того чи іншого автора є міфотекстом, є певною натяжкою, радше це перетворений міф” [1, с. 297]. Отже, в літературі, як і у фольклорі міф, існує в трансформованому вигляді й спостерегти його можна на рівні текстотворення.

Із твердження про присутність категорій міфу у фольклорі та літературі виводить свої міркування І. Зварич. Художнє мислення, тобто те, яке характеризує фольклор та літературу, називає постміфологічним, яке від міфологічного відрізняється зміною „функціональної ролі слова”. Слово вже не перебуває в єдності з дійсністю, а стає засобом створення паралельної дійсності. Вчений стверджує, що „на всіх стадіях свого розвитку художнє мислення так

чи інакше опирається на міф” [5, с. 47] і прагне повернутись до нього як до втраченої цілісності: „можна констатувати, що мистецтво слова, маючи тенденцію до спрямування в міфологічну цілісну єдність буття людського духу, перемагає себе собою ж у процесі виходу за межі просторово-часових параметрів (сюжет, фабула) у вічність, безсмертя – міф” [5, с. 39]. Таким чином, закон циклічності, характерний для міфологічного мислення, перемагає.

У майже метафоричному значенні говорить І. Маленький про поезію П. Тичини, Б.-І. Антонича, В. Голобородька, О. Лишеги, В. Герасим'юка як про міф світотворення. На думку автора, це виявляється й на рівні світогляду, й на рівні тексту, але на рівні тексту міф найкраще спостережуваний. „Світотворчий міф може успішно витворюватися у функціонувати як на макрорівні загальної концепції поетичного твору, так і на мікрорівні тропів, метафорики, алюзій” [7, с. 46] – тож міф цілком пронизує текст і робить його твором мистецтва: „Органічна ж присутність основного міфу світотворення і його функціонування в поетичних текстах, як на макро-, так і на мікрорівнях, і складають ту сакральну основу творчості, без якої художня проза стає просто звичайнісінькою белетристикою, а поезія – побутовим віршуванням літературно стурбованих пописак” [7, с. 46]. Хоча стаття І. Маленького літературно-критична і сприймається як розмова поета про поезію, відмовити у слушності міркувань авторові не можна, бо тут очевидна інтуїтивна проникливість досвідченого читача.

Як правило, коли говорять про міф у літературі, зачіпають особливості епохи модернізму, для якої міфологізм має визначальне значення. В українській літературі ХХ ст. В. Моренець простежує „кілька яскравих міфологічних сплесків” [9, с. 43] і акцентує увагу на деяких відмінностях сучасного міфологізму та архаїчного міфологізму, зокрема, природу, як трансцендентну силу, заступає цивілізація, таємничу долю – повсякденність, „культурний герой” перетворюється в „екзистенціально-абсурдного героя”, і, мабуть, найважливіше те, що „сучасний міфологізм має не наївно-безсвідомий, а глибоко рефлексивний характер” [9, с. 43]. Те, що об'єднує сучасний міфологізм з архаїчним – це відображена в ньому „здатність синтетично сприймати світ” [9, с. 46]. Отож міфологічна свідомість, спроектована на текстовий рівень, може актуалізуватись у різні періоди культурного розвитку людства.

У монографії „Міфологічний горизонт українського модернізму” Я. Поліщук трактує міфотворчість як трансформацію письменником давнього міфотексту. Про драму „Кассандра” Лесі Українки дослідник пише: „Міф загибелі Трої перетворюється під пером майстра в авторську візію загибелі старого, порочного, спрофанованого людиною світу” [12, с. 308]. Автор не обґрунтовує якоїсь нової концепції авторського міфу, а зосереджує свою увагу на дослідженні міфологічності текстів Лесі Українки. На сторінках монографії Я. Поліщук здійснює ґрунтовний огляд теоретичних праць з

міфокритики, але в міркуваннях щодо авторського міфу у творчості конкретного письменника непослідовний. Щодо „Лісової пісні” Лесі Українки дослідник пише про виявлену в ній авторську художню концепцію міфу як про „аспект новизни та оригінальності в переосмисленні традиційних фольклорних сюжетів. Адже переповідання тих або інших міфологічних легенд Леся Українка навряд чи визнала б завданням, гідним задуму поважної драми” [12, с. 358]. Продовжує свої міркування так: „Міфологічні аспекти „Лісової пісні” аж ніяк не зводяться до спроби автора реанімувати первісну міфологію чи глорифікувати її. Немає підстав говорити в цьому випадку також про використання міфу як частковий тактичний прийом або про імітацію міфологічного сюжету. Задум письменниці полягав у творенні парарелігійного інтелектуально-духовного простору, в якому б органічно поєднувалися одвічні архетипи та ритуальні форми, міфологічні моделі, елементи культурного досвіду (...).

Повернення до фактури міфу, у світ поганства, таким чином, є своєрідним обманним жестом автора. Цей ілюзорний сенс і конститує авторський міф поганства в „Лісовій пісні” [12, с. 361]. Як бачимо, дослідник відмежовує використання міфологічних сюжетів від творення авторського міфу, але потрактовує цей міф як „парарелігійний інтелектуально-духовний простір” з „ілюзорним сенсом”. Водночас Я. Поліщук відстежує в драмі Лесі Українки залишки багатьох первісних міфів і охарактеризовує це явище як „авторський колаж міфосюжетів” [12, с. 362]. Зрештою, як вважає автор, Лесину творчість із міфотворчістю об’єднує типологічна спорідненість універсальної художньої моделі [12, с. 363]. Підсумовує свої дослідницькі пошуки щодо творчості Лесі Українки такими словами: „Семантична орієнтація на міф як традиційну структуру у творі Лесі Українки належить до типових ознак модернізму” [12, с. 375].

Монографія Я. Поліщука цікава як спроба нової інтерпретації творчості Лесі Українки в контексті українського модернізму. Відшукування трансформованих у літературі міфологічних сюжетів заслуговує на увагу. Але непослідовне використання термінів „колаж міфосюжетів”, „авторський міф”, „міфологізм” виявляє недостатньо кристалізований погляд науковця на міф і міфотворчість.

Отже, в українському літературознавстві можна простежити різні концепції міфотворчості. Проте вживання термінів неусталене, кожен з авторів наукових розвідок вибудовує власну термінологію, що зумовлює нечіткість розмежування використання міфологічних елементів у літературному творі й витворення авторського міфу в літературі. Невирішеним залишається питання співвідношення міфу й літератури. Оглянуті праці засвідчують зацікавленість науковців проблемою авторського міфу і спонукають до подальших досліджень питань міфотворчості.

1. *Андрусів С.* Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. – Львів: ЛНУ ім.І.Франка, 2000; Тернопіль: Джура, 2000. – 340 с.
2. *Грабович Г.* Від мітів до критики. Дещо про аналіз Рубчака та поезію Патриції Килини // *Сучасність*. – 1969. – Ч.5. – С. 74-87.
3. *Грабович Г.* Поет як міфотворець: Семантика символів у творчості Тараса Шевченка / Пер. з англ. С.Павличко. – 2-е випр. й авториз. вид. – К: Часопис „Критика”, 1998. – 206 с.
4. *Забужко О.* Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – 3-е вид. – К.: Факт, 2006. – 148 с.
5. *Зварич І.* Міф у генезі художнього мислення. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – 236 с.
6. *Ванишин П.* „Вульгарний неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 174 с.
7. *Маленький І.* Основний міф світотворення в українських поетичних книжках // *Слово і час*. – 2004. – № 9. – С. 45-58.
8. *Мейзерська Т.С.* Проблеми індивідуальної міфології: Міфотворчість Т.Шевченка. – Одеса: Астропринт, 1997. – 128 с.
9. *Моренець В.* Міфологічна течія в українській поезії другої пол. ХХ ст. // *Слово і час*. – 2002. – № 9. – С. 43-51.
10. *Осаченко Ю.С.* Миф как конфигурация опыта сознания – возможности экзистенциально-феноменологической тематизации // *Эпистемология & Философия науки*. – Т. VIII. – № 2. – С. 120-139.
11. *Плющ Л.* Екзод Тараса Шевченка: Навколо „Москалевої криниці”: Дванадцять статтів / Передм. Ю.Шевельова. – К.: Факт, 2001. – 384 с.
12. *Поліщук Я.* Міфологічний горизонт українського модернізму. – 2-е доповн. і переробл. вид. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – 392 с.
13. *Рубчак Б.* Від „святих корів” до творчого мислення. Агон з Григорієм Грабовичем // *Сучасність*. – 1969. – Ч.9. – С.42-76.
14. *Рубчак Б.* Міти чужинки // *Сучасність*. – 1968. – Ч.1-2. – С.10-29, С. 33-60.

Summary

The article is dedicated to the consideration of the author's myth conceptions in the Ukrainian Literature Studies. The analysis of a number of articles and monographs is done. Attention is paid to productive achievements for further researches are shown.

Key words: creation of myths, author's myth, belles-lettres text, myth poetics, myth in the literature.

Стаття надійшла до редколегії 6.11.2007